

DARIUSZ CHOJECKI*

MONETY RZYMSKIE W ZBIORACH XIX-WIECZNYCH GIMNAZJÓW GÓRNEGO ŚLĄSKA

Na początku XIX wieku na Górnym Śląsku nie było jeszcze żadnego muzeum. Najodpowiedniejszymi, publicznymi miejscami do deponowania zabytków kultury materialnej, w tym także monet rzymskich, były wówczas gimnazja. Wykładowcy używali monet jako pomocy naukowych w pracy z młodzieżą. Jako ludzie wykształceni, znali oni wartość kulturową dzieł sztuki, w tym także zabytków antycznych. Zwłaszcza absolwenci filologii klasycznej byli w stanie rozpoznać poszczególne okazy numizmatyczne i opracować je naukowo. W gimnazjach monety, a także inne zabytki, znajdowały schronienie i fachową opiekę.

Nie wszystkie naturalnie gimnazja posiadały kolekcje muzealne. Poniższy artykuł omawia zbiory monet rzymskich w trzech górnośląskich gimnazjach, tj. w Cieszynie, Głubczycach i Raciborzu. Nie stanowi on dogłębnego omówienia tematu, lecz jest wstępem do badań nad zbiorami numizmatycznymi każdej z trzech placówek. Zbiory te przedstawiłem w kolejności powstania poszczególnych gimnazjów.

GIMNAZJUM W CIESZYNIE

Najstarszą spośród trzech omawianych placówek oświatowych jest gimnazjum w Cieszynie. Rozkwit kulturalny tego miasta rozpoczyna się w drugiej połowie XVIII w. wraz z przybyciem do niego jezuita ks. Leopolda Szersznika. Ze względu na fakt, że jest to postać bardzo znana i poświęcono jej wiele publikacji, nie będę szerzej omawiał jego biografii¹. Największym osiągnięciem ks. Szersznika na niwie kulturowej było utworzenie przy cieszyńskim gimnazjum księżnicy i muzeum, w którym znalazły się także monety, w tym również rzymskie. Jeszcze przed śmiercią zdążył on powołać do życia fundację, która miała finansować już istniejącą, gimnazjalną kolekcję.

Następcą Szersznika na stanowisku kustosa muzeum i biblioteki został Albin Heinrich, powołany na to stanowisko w 1815 r. Od 1813 r. pracował w cieszyńskim gim-

* Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Raciborzu

¹ Np. L. Brożek, *Z dziejów muzealnictwa w Cieszynie*, Rocznik Muzeum Górnośląskiego w Bytomiu, Historia, z. 1, Bytom 1963; M. Makowski, *Zbiory muzealne Leopolda Jana Szersznika*, [w:] 190 lat założenia muzeum i biblioteki Leopolda Jana Szersznika 1802–1992, Cieszyn 1993.

nazjum jako nauczyciel geografii i historii. Zajął się usystematyzowaniem i dokładnym skatalogowaniem zbiorów. Najprawdopodobniej to właśnie on jest autorem pierwszego katalogu naukowo opracowującego zbiór monet, w tym także rzymskich, pt. „Catalogus Numorum in Caes. Reg. Museo Scherschnickiano Teschinii reservatorum”². Praca ta, nie datowana, pochodzi najprawdopodobniej z lat 1815–1831, czyli z okresu, w którym Heinrich opiekował się zbiorami fundacji. Cały katalog został spisany tą samą ręką, jest zatem dziełem jednej osoby. Heinrich uzupełniał katalog przez wszystkie lata, podczas których sprawował kuratelę nad zbiorami cieszyńskimi. Świadczą o tym licznie występujące wolne miejsca przewidziane do wpisania monet, w których posiadanie miał nadzieję wejść. Możemy przyjąć, że katalog ten odzwierciedla zasób monet rzymskich w kolekcji szersznikowskiej z 1831 r., w którym Heinrich opuścił Cieszyn.

W sporządzonym przez siebie katalogu wyodrębnił dwa działy poświęcone monetom rzymskim. Pierwszy dział zatytułował „Romanorum Imperatorum Numismata”. Umieścił w nim 18 monet. Heinrich spis rozpoczął alfabetycznie, wymieniając imiona cesarzy, pod którymi opisał poszczególne monety, i podając ich datowanie. Liczbę opisanych monet przedstawiam w nawiasie. Pozostawiam także taką pisownię imion, jaka widnieje w katalogu:

L. Aelius — 137 (1)	Antoninus Pius — 138–161 (11)
Alexander Sev. — 226 (2)	M. Antonius Philos. [Marek Aureliusz]
Antinous — 117 – ? (1)	— 174–178 (3).

Znacznie więcej monet znalazło się w drugim rozdziale spisu zatytułowanym „Romanorum Numisma”. Było tu 81 pozycji (podaję pisownię jak w katalogu):

Arcadius — 386 (1)	Faustina M. Anton. uxor — 180 (1),
M. Anton. Philos. [Marek Aureliusz]	brak daty (1)
— 174, 178 (2)	Galba — 68 (1)
Augustus — czytelna tylko jedna data	Galienus — 255, 256, 257 (3)
14 r. (5)	Salonina Gallieni uxor — brak daty (1)
Augustus Pater — z lat 30–14 (2)	Gallus — 251 (1)
Tib. August. — 8, 9 (2)	Germanicus — 37 (1)
Aurelianus — 273, 274 (2)	G. Sep. Geta — 196 (1)
Cajus Caligula — 40 (1)	Gordianus — brak daty (1)
A. Caracalla — brak daty (1)	Gratianus — 378 (1)
Claudius — z lat 41–54 (3)	Hadrianus — 119 (1)
Comodus — 175 (1)	Janus Aug. [?] — brak daty (1)
Constans — 335 (1)	Jovianus — 364 (1)
Constantinus iunior — 316 (1)	Julianus — 193 (1)
Constantinus M. — 310 (1)	Julianus Apostata — 361 (1)
Constantius — 325 (1)	Julia Augusta — 193–214 (1)
Crispus — 329 (1)	Marcus Aurelius — 162 (1)
Diocletianus — 292 (1)	Mauritius [Tiberius] — 582 (1)
Domitianus — 88, 89 (2)	Maxentius — 306 (1)
Tib. Drusus — brak daty (1)	Maximianus — 285, 292 (2)

² Katalog znajduje się w Dziale Historii Muzeum w Cieszynie sygn. MC/H/5346

Nero — 54 (1)	Sept. Severus — 194 (1)
Nerva — 97 (1)	Tacitus — 275 (1)
Nerva Trajanus — 101 (1)	Theodosius — 379 (1)
Otho — brak daty (1)	Tiberius — 37 (1)
Pescennius — 193 (1)	Traianus — 97 - ? (1), 109 (1)
Philippus — 244, 248 (2)	Valens — brak daty (1)
Marcia Philippi uxor [Otacilia Severa] — 249 (1)	Valentinianus — 364 (2)
Postumus — 259 (1)	Valerianus — 253 (1)
Probus — 276 (1)	L. Verus — 169 (1)
Roma — brak daty (1)	Vespasianus — 78, 79 (2)
Severus Alex. — 228 (1)	C. Vibius Volusian. [Volusianus] — 253 (1)
Jul. Mamaea Severi Alex. uxor [w rze- czywistości matka] — brak daty (1)	Victorinus — 268 (1)
	Vitellius — brak daty (1)

W 1831 r. w kolekcji szersznikowskiej znajdowało się łącznie 99 okazów określonych. Obok każdej monety autor katalogu umieścił sygnaturę ułatwiającą jej odszukanie w szafkach magazynowych lub wystawowych. Zamieścił także numer monety. Przy kilku imionach emitentów widnieje wiele numerów, np. Hadrianus 6, 10, 18, 29, 111, 133, 190, 192. W innych miejscach przy numerach umieszczono także litery, np. Valerianus 104 a, b lub Faustina 27, 28 a, b, czy też Constantius 175 a-p. Jeśli przyjmiemy, że pod każdym numerem i pod każdą literą kryje się inna moneta, możemy wysnuć wniosek, iż w kolekcji szersznikowskiej było znacznie więcej monet rzymskich niż opisuje je katalog. Brakiem tego katalogu jest zupełne pominięcie surowca, z jakiego wszystkie te monety wykonano. Kolejnym, dużym niedostatkiem jest brak jakichkolwiek informacji na temat miejsca znalezienia numizmatów, a także pominięcie darczyńców lub innej drogi ich nabycia.

Zwraca uwagę, że w kolekcji tej występuje duża różnorodność monet. W pierwszej części katalogu zamieszczono listę monet należących do 6 emitentów, natomiast w drugiej części — aż do 62. Mamy tu przegląd monet rzymskich od I do IV w. W zdecydowanej większości są to egzemplarze pojedyncze. Ponadto, biorąc pod uwagę fakt, że w katalogu obok monety zaznaczono jej sygnaturę lub miejsce w szafce oraz rok emisji, możemy stwierdzić, że kolekcja szersznikowska była zbiorem okazów świadomie dobranych do celów edukacyjnych i wystawienniczych. Nie wyklucza to tezy, że część spośród zebranych tu monet mogła pochodzić z miejscowych znalezisk, jednak dla badaczy zajmujących się znaleziskami monet rzymskich omówiony powyżej katalog jest zupełnie bezwartościowy.

W Książnicy Cieszyńskiej przechowywane są także trzy spisy monet, z dnia 14 września 1871, należących do fundacji szersznikowskiej³. Pod względem treści są jednakowe. Dwa zostały sporządzone przez tę samą osobę, trzeci zapisany jest innym charakterem pisma. Wśród ponad 3600 monet pochodzących z różnych krajów i krain geograficznych występują również monety starożytne (rzymskie i wschodnie), których emitent jest znany, w liczbie 304, ponadto 260 nieokreślonych, 150 miedzianych, 6 nieautentycznych oraz 78 monet pamiątkowych żelaznych i miedzianych nieokreślonych. Nie wliczając okazów nieautentycznych, zbiór monet antycznych fundacji szersznikowskiej zawierał

³ Książnica Cieszyńska, sygn. APTL 34/151 i APTL 34/158.

wówczas ponad 700 sztuk. Zapewne w kolekcjonowaniu monet antycznych zasłużył się kurator zbiorów Karl Schwarz oraz jego następca — pracujący w latach 1863–1871 — Josef Chris, który sygnował swoim podpisem wszystkie trzy spisy. Oni także, podobnie jak ich poprzednicy, byli nauczycielami w cieszyńskim gimnazjum. Pod spisami widnieje jeszcze jeden podpis: dr Ph Gabriel Schubratt. Zapewne był on następcą Chrisa na stanowisku kuratora zbiorów. Spisy, jak wyżej wspomniano, pochodzą z 1871 r. W tym roku Josef Chris przestał pełnić funkcję opiekuna kolekcji. Są one najwidoczniej protokołami zdawczo-odbiorczymi, gdzie zdającym był Chris a odbiorcą Schubratt. Choć spisy nie różnią się pod względem treści, to jednak występują w nich pewne różnice zapisów tytułatury i nazw emitentów. Autorzy używali najczęściej skrótowej formy „IMP”, ale zdarzały się też pełne rozwinięcia skrótu — IMPERATOR. W jednym wypadku skrót „Div.” zapisano jako „Dif”. Aspekt tytułatury pominę w przytoczonym poniżej wykazie monet. Różnice w zapisie imion zostaną przedstawione w nawiasie okrągłym, by dokładnie oddać charakter źródła. W nawiasie kwadratowym podano wersje poprawione.

Znajdujące się w katalogu sporządzonym jeszcze przez Heinricha numery rzymskie świadczą o tym, że monety ułożone były wówczas na dwóch półkach. Są one oznaczone numerami XVIII i XIX. W latach siedemdziesiątych XIX w. monety zajmowały już półki XIII, XIV, XV, XVI, XVII i XVIII. Na półce nr XIII leżały następujące (pisownia, niekiedy wyraźnie błędna, za spisem):

Urbs Roma — 6	Vitellius Germ. — 1
Hadrianus — 1	Vespasianus J.C. — 10
Div. Jul. Caesar — 1	T. Cos. Aug. [Tytus] — 1
Caesar August — 5	I.C. Domitianus — 3
Divus August Pater — 6	Imp. Nerva — 4
Asimius C. F. [?] — 1	Traiano — 1
Tiber Caesar August — 6	Antoni. Aug. — 1
Cajus C.D.A. [Kaligula] — 2	Nerva Trajan — 7
C.C.A.Germanicus — 1	Trajanus Hadrianus — 10
Claudius — 15	C. Antoninus — 1
Nero — 6	L. Aelius Caesar — 1
Galba — 1	Antoninus Aug. Pius — 3
Otho — 1	Imp. Caes. Nerva Trajanus — 1

Razem na półce nr XIII leżało 96 monet.

W przedstawionym powyżej spisie widnieje kilka niejasności. Trudno zidentyfikować monetę zapisaną jako „Asimius”. We wszystkich trzech spisach z 1871 r. roku użyto takiej nazwy. Należy zaznaczyć, że spis ułożony został w swoim głównym zarzysie chronologicznie. Dlaczego zatem monetę Hadriana umieszczono na drugiej pozycji? Monety Hadriana widnieją także w dalszej części spisu. Podobnie rzecz się przedstawia w wypadku monet Trajana, które zapisano pod trzema pozycjami. Możemy się tylko domyślać, że emitentem monety „Cajus C.D.A” był Kaligula, natomiast moneta „T. Cos. Aug.” należała do Tytusa. Nie jesteśmy w stanie dzisiaj jednoznacznie stwierdzić, dlaczego autor spisu wybrał taki sposób zapisu monet.

Na półce nr XIV umieszczono monety:

Antonius Pius August — 5	Imp. Div. Philippus Aug. — 1
Hadrian et Pius [Antoninus Pius] — 2	Marcia Ottacilla [Otacilia] — 1
Faustina — 6	Jul. Philippus — 3
Aurelius Aug. — 2	Vip. Trebon Gallus (Vips. Trebonius Gallus) — 1
Antonius Aug. D. — 1	Imp. Caes. C. Volusciano Aug. [Volusianus] — 1
M. Aurelius Ant. Filos (Marc Aurelius Ant. Phil.) — 6	Imp. F. L. Valerianus — 4
Faustina — 1	Gallienus — 4
Lucilla Aug. Antonini uxor — 4	Oto — 17
Imp. Commodus (Imperator Comodus) — 2	Salonina Aug. Gallieni uxor — 3
L. Verus Aug. — 1	Imp. C. Postumus — 1
Imp. Caes. Pescenius — 1	Imp. Aurelius (Aurelianus) — 2
Imp. Caes. Sept. (Imp. Caes. Septim.) [Septimiusz Sewer] — 1	Aur. Victorius — 1
C. Julia Mamoea (Mamea) — 1	C.M. Tacitus Aug. — 1
Aug. Anton. Pius — 1	Imp. C.M. Probus — 1
Imp. Caes. Septim. (Sept.) — 1	Imp. Diocletianus — 2
Imp. Alexander G. H. — 1	Imp. Maximianus (Maximinianus) — 13
Severus Alexander — 1	Imp. Constantius — 15
Jul. Mamoea Alex. P. Mater (Julia Mamea Sev. Alex. Mater) — 1	Imp. C. Maxentius — 1
Imp. Gordianus — 1	Imp. C.V. Licinius — 1
Imp. Caes. Mart. Gordianus — 1	Imp. Constantinus M. (Mag.) — 19
Imp. Jul. Philippus — 1	Fl. Jul. Crispus — 3
Imp. Sever Alexander — 2	Constantinus Junior (Jun.) — 4
	Constans C. — 6
	Julianus Aug. — 1

149 monet leżało na półce nr XIV. Tutaj także widzimy pojawiające się te same imiona przy kilku pozycjach, np. Julia Mamea. Także najwidoczniej mamy do czynienia z błędnymi zapisami, np. „Imp. Caes. Mart. Gordianus” zamiast ”IMP. CAES. M. ANT. GORDIANUS”. Podana legenda “Hadrian et Pius” to błędny odczyt legendy “Hadrian Ant. Pius” Antonina Piusa z imieniem poprzednika. Imię Antonina zapisywano w skróconej formie “Antonius”.

Monety na półce nr XV:

D. Juvianus (Jovianus) [Jovianus] — 1	Philippus Pater — 1
D. Valentianus (Valentinianus) — 7	Faustina — 1
Imp. C. Maximianus — 1	Ph. A. Caesar — 1
Imp. Gallienus — 1	Valens — 1
Valentianus (Valentinianus) — 4	Hadrianus — 1
Gratianus — 1	Divi Juli — 1
Theodosius — 1	Ulpus Trajan (Trajanus) — 1
Arcadius — 1	Valerius Constantius — 1
Mauritius (Mauritzius) — 1	Severus — 1
Lucilla (Lucila) — 1	Constantius — 1

Constantius — 1
Gabriel D.G.R.Imp.⁴ — 1
Maxentius — 1
monety nieokreślone — 9

Magnetus [Magnencjusz] — 1
Leo Sapiens Bicentinus (Leo Sapiens
Byzantuius) [Leon VI] — 1
Constantinus II — 1

Na półce nr XV spoczyły 43 numizmaty. Monety kilku władców, np. Hadriana, Trajana, Faustyny, znajdowały się także na innych półkach.

Czytając spisy z 1871 roku, zauważamy, że nie wszystkie opisy wymienionych monet zostały prawidłowo odczytane przez autorów, nie wszystkie monety też są na pewno rzymskie. Wśród przedstawionych powyżej egzemplarzy występują dwie bizantyjskie: cesarza Maurycego Tyberiusza (582–602) i Leona VI Mądrego (886–912). Trudno jest zidentyfikować emitenta monety z napisem „Gabriel D.G.R.Imp”⁴. Autorzy spisów ujęły w nich przeszło 3600 sztuk. Przy takiej liczbie nie trudno o pomyłkę. Jeśli mamy tu do czynienia z protokołem zdawczo-odbiorczym, to tym bardziej możemy zrozumieć pośpiech jego twórców i pewne błędy w nim występujące.

Półka nr XVI wypełniona była monetami i kopiami monet wschodnich. Było ich 16 sztuk:

Philippus Rex Macedoniae — 1
Alexander Rex Macedoniae — 1
monety z napisami greckimi — 5

Socrates — 1
Siculus Israel [szekiel palestyński] — 2
monety nieautentyczne — 6

Półka nr XVII zawierała 97 opakowań papierowych, w których znajdowało się 150 monet miedzianych i 260 nieokreślonych, natomiast na półce nr XVIII leżało 78 żelaznych monet pamiątkowych⁵ oraz nieokreślone monety miedziane. Podobnie jak w przypadku katalogu Heinricha, w spisach z 1871 również nie wymienia się surowca, z jakiego wybito monety.

Z powyższego zestawienia wynika, że na półkach XIII–XVI znajdowały się starannie dobrane okazy numizmatyczne, przeznaczone do celów edukacyjnych. Te zapewne pochodziły z zakupów dokonanych poza Śląskiem. Mniej imponujące monety umieszczono na dwóch ostatnich półkach. Tu trafiły także monety nieokreślone. Wątpliwe jest, aby weszły one w skład kolekcji w drodze zakupów. Ich walory poznawcze były raczej niewielkie. Prawdopodobnie kolekcja otrzymała je jako dary, być może od ludzi miejscowych. Możliwe, że część z nich została znaleziona na terenie Śląska Cieszyńskiego.

Porównując katalog sporządzony przez Heinricha ze spisem z 1871 r. stwierdzamy, że w okresie ok. 40 lat zbiór samych monet określonych powiększył się o ok. 50 egzemplarzy (nie wliczając monet wschodnich z półki nr XVI).

GIMNAZJUM W GŁUBCZYCACH

Zupełnie inaczej rzecz się przedstawia z monetami rzymskimi należącymi do katolickiego gimnazjum w Głubczycach, których liczbę szacujemy na ok. 150 sztuk. Ziemia głubczycka jest istnym zagłębiem tych monet. Nawet w latach obecnych dochodzi tam

⁴ Zapewne chodzi tu o monetę siedmiogrodzką Gabriela Bethlena (1613–1629). Znane są jego talary z legendą: GABRIEL·D·G·S·R·IM· - ET·TRAN·PRIN·, por. E. U n g e r, *Magyar eremhatározó*, II, Budapest 1980, nr 252 i inne (przyp. red.).

⁵ Nie wiemy, o jakie monety tu chodzi. W oryginale zapisano „Eiserne Denkmünze”. Być może mamy do czynienia z medalami pamiątkowymi.

do znalezisk importów z dawnego Imperium Rzymskiego. Największy zbiór monet rzymskich pochodzących z tych terenów był w posiadaniu komisarza Madera⁶. Niestety, komisarz Mader jest osobą zupełnie nieznaną. Nie wiemy o nim nic poza tym, że był właścicielem największej kolekcji monet rzymskich znalezionych na terenie Górnego Śląska, należącej do osoby prywatnej. Po śmierci właściciela trafiła ona do gimnazjum w Głubczycach. Nie zachowała się jednak do dnia dzisiejszego. O kolekcji Madera wspominał już w 1819 r. Friedrich Kruse w swojej książce „Budorgis”⁷, jednak zbiór ten najdokładniej opisali profesor August Schramm (prawdopodobnie nauczyciel głubczyckiego gimnazjum) oraz dwukrotnie doktor Carl Linge, dyrektor Gimnazjum Królewsko-Ewangelickiego w Raciborzu⁸. Mader interesował się nie tylko kolekcjonowaniem monet rzymskich, ale także zbierał informacje o ich znaleziskach: „(...) Mader suchte mühsam Nachrichten von ausgegrabenen Münzen und andern Alterthümern, und es gelang ihm durch vieljährige Bemühung, nach und nach von den bei Bieskau und in den nächsten Umgebungen ausgegrabene zu erhalten.”⁹ Zgodnie z relacjami Schramma i Lingego, w kilku miejscach nieznacznie się różniącymi, w kolekcji Madera były 3 monety złote: aureus Nerona z 56 r., pochodzący z terenów granicznych pomiędzy Nową Cerekwią a Księżym Polem (teren ten w archeologicznej literaturze niemieckiej figuruje jako stanowisko nr 1), aureus Wespazjana z Nowej Cerekwi (Bieskau) oraz moneta Juliusza Werusa Maximusa (235–238)¹⁰ znaleziona na polach Grudyni Wielkiej. Wszystkie złote monety w kolekcji Madera zostały znalezione na terenie ziemi głubczyckiej, aureus Nerona i aureus Wespazjana prawdopodobnie na tym samym stanowisku¹¹.

Poza okazami złotymi Mader posiadał jeszcze 68 denarów pochodzących głównie z Nowej Cerekwi (Bieskau): 1 uszkodzony Juliusza Cezara, 1 Nerona, 1 Galby, 1 Witeliusza, 1 Wespazjana, 1 Tytusa, 1 Domicjana (brak jej w opisie sporządzonym przez Schramma, jednak wymienia ją Linge), 1 Nerwy, 22 Trajana (wg Schramma, Linge wymienia 23), 13 Hadriana (wg Schramma, Linge wymienia 15), spośród których

⁶ Monety z kolekcji Madera były wielokrotnie omawiane w literaturze dotyczącej znalezisk monet rzymskich na Śląsku. Z polskich badaczy tematyką tą interesował się Eugeniusz K o n i k, *Znaleziska monet rzymskich na Śląsku*, Wrocław 1965; Kazimierz G o d ł o w s k i, *Materiały kultury przeworskiej z obszaru Górnego Śląska*, [w:] *Materiały starożytne i wczesnośredniowieczne*, t. II, Wrocław 1973 oraz Wojciech Ł o n a k, *Znaleziska monet rzymskich na Śląsku*, Częstochowa 2005. Autor tej pozycji odstąpił jednak od podania pełnego zasobu znalezisk monet rzymskich na terenie Nowej Cerekwi. Dokonał on datacji wielu monet rzymskich na podstawie ich opisu, w tym pochodzących z kolekcji głubczyckiej i raciborskiej.

⁷ F. K r u s e, *Budorgis*, t. 4, Leipzig 1819, s. 158.

⁸ A. S c h r a m m, *Römische Münzen gefunden bei Bieskau, Rosen und Zauchwitz bei Leobschütz und Nachricht über die Münzsammlung des Justiz-Commissar Mader zu Leobschütz*, [w:] *Korrespondenz der schlesischen Gesellschaft für vaterländische Kultur*, t. 1, 1820, s. 205–206; C. L i n g e, *Über die in Oberschlesien gefundenen Römischen Münzen*, [w:] *Programm des Gymnasiums zu Ratibor*, Ratibor 1822, s. 11–12; C. L i n g e, *Über die in Oberschlesien gefundenen Römischen Münzen*, [w:] *Programm des Gymnasiums zu Ratibor*, Ratibor 1828, s. 58–60.

⁹ L i n g e, *o.c.*, Ratibor 1822, s. 11.

¹⁰ Moneta Maksymina Traka, Ł o n a k, *o.c.*, s. 84.

¹¹ Por. K o n i k, *o.c.*, aureus Nerona, Księże Pole, s. 81, poz. I; aureus Wespazjana, Nowa Cerekiew, s. 99, poz. IV; aureus Juliusza Werusa Maksymusa, Grudynia Wielka, s. 57, poz. I; G o d ł o w s k i, *o.c.*, s. 288, poz. 82/1 oraz s. 306, poz. 157 F; Ł o n a k, *o.c.*, s. 147, pomija aureus Nerona.

jedna została znaleziona na polach Suchej Psiny, 6 Antonina Piusa, 3 Marka Aureliusza, 1 Lucjusza Werusa, 8 Kommodusa, w tym jedna złamana, 1 Sabiny, żony Hadriana, 4 monety obu Faustyn (3 Faustyny Starszej i 1 Faustyny Młodszej) oraz 4 monety fałszywe (1 Trajana, 2 Hadriana, 1 Lucjusza Werusa).

Jeden denar Trajana w kolekcji Madera pochodził z Głubczyc. Został on znaleziony w tamtejszym stawie: „Zu Leobschütz wurde beim Schlemmen des Hospital=Teiches ein Trajan gefunden und in die Madersche Sammlung gebracht.”¹² Drugi denar pochodził z Suchej Psiny: „Hadrian 15 (...) da vom Jahr 119 an auf allen Münzen dieses Kaiser das dritte Consulat steht; sie ist auf den Zauchwitzer Feldern gefunden.”¹³ Z wyjątkiem dwóch denarów w kolekcji Madera, znalezionych w Głubczycach (denar Trajana) i Suchej Psinie (denar Hadriana), pozostałe pochodziły z Nowej Cerekwi (Bieskau). Schramm zaznaczył także, że w kolekcji Madera były jeszcze 4 denary niezidentyfikowane. Porównując zestawienie monet rzymskich wchodzących w skład tej kolekcji, dokonane przez Schramma i Lingego, jesteśmy w stanie określić pozostałe 4 denary. Są to: 1 denar Trajana, 1 denar Domicjana, 2 denary Hadriana¹⁴. Te 4 monety zostały zidentyfikowane przez Carla Linge, który, podobnie jak Schramm, osobiście badał kolekcję Madera. Stąd te rozbieżności w liczbie monet przedstawione w artykułach obu badaczy. Zestawienie monet rzymskich wchodzących w skład kolekcji Madera dokonane przez Lingego jest więc dokładniejsze niż zestawienia Schramma.

Ponadto Mader posiadał także ok. 10 monet brązowych znalezionych w gliniance leżącej na terenie Rogożan. Były to pojedyncze egzemplarze Oktawiana (według Lingego to falsyfikat), Trajana, Hadriana, Marka Aureliusza, Septymiusza Sewera, Aleksandra Sewera, Galliena, Konstancyjna II i Lucylli. „Ungefähr zehn Erz-Münzen. Sie sind der Angabe nach alle bei den Thongruben auf den Rosener Feldern einzeln gefunden worden, als: ein Cäsar Octavius von grosser Schönheit, den ich aber für unächt halte, weil er so frisch erhalten ist, wie ich nie eine antike Erzmünze gesehen habe (...) ausserdem von Trajan, Hadrian, Marc Aurel, Septimius Severus, (...), Alexander Severus, Gallienus, Constantin d. jüng. und Lucilla.”¹⁵

W 1834 r. Królewsko-Katolickie Gimnazjum w Głubczycach weszło w posiadanie kolekcji Madera: „Sr. Hochwürden der Herr Pfarrer Gärdt in Casimir¹⁶ nehmlich übergab dem Director eine Sammlung von römischen Münzen, sämmtlich

¹² L i n g e, *o.c.*, Ratibor 1828, s. 62.

¹³ L i n g e, *o.c.*, Ratibor 1828, s. 59.

¹⁴ Konik wymienia 72 denary w kolekcji Madera pochodzące z Nowej Cerekwi „Bedziakowa”. Wszystkie te monety zalicza do znalezisk z Nowej Cerekwi, *o.c.*, s. 98–99, poz. III. Ponadto myli denar Hadriana znaleziony w Suchej Psinie z denarem Trajana, *o.c.*, s. 136, poz. I. To samo znalezisko wymienia raz pod miejscowością Nowa Cerekiew a następnie Sucha Psina. Powieli także denar Trajana należący do Madera, zapisując go pod miejscowością Nowa Cerekiew „Bedziaków”, a następnie Głubczyce, *o.c.*, s. 51, poz. I; G o d ł o w s k i, *o.c.*, s. 288, poz. 82/1, s. 284, poz. 67 H. Również Godłowski wymienia denar Trajana z Suchej Psiny, s. 292, poz. 90 A. Podobnie czyni Łonak, s. 195, podczas gdy Linge wyraźnie mówi o denarze Hadriana.

¹⁵ L i n g e, *o.c.*, Ratibor 1822, s. 11–13; K o n i k, *o.c.*, Rogożany, s. 124. Konik mylnie zapisał monetę Oktawiana jako Juliusza Cezara oraz błędnie podał liczbę 2 monet Marka Aureliusza. Błąd popełnił także G o d ł o w s k i, *o.c.*, s. 291 Rogożany A, pisząc o 3 monetach Galliena i 2 Marka Aureliusza.

¹⁶ Casimir, obecnie Kazimierz w powiecie głubczyckim.

im Leobschützer Kreise in der Gegend von Bieskau und Deutsch-Neukirch gefunden, welche er aus dem Nachlasse des verstorbenen Justiz-Commisarius Mader, des bekannten eifrigen Sammlers erworben hatte. Es bestehen dieselben in einer goldenen (von Nero), 110 silbernen, nebst 9 Bruchstücken von dergleichen und in 29 bronzenen.”¹⁷

Porównując treść powyższego pisma z opisem kolekcji dokonany przez Carla Linge, zauważamy brak dwóch monet złotych wykazanych przez Lingego w 1822 r. w kolekcji Madera oraz liczny przyrost denarów i monet brązowych. Nie jesteśmy jednak w stanie stwierdzić, gdzie podziały się brakujące aureusy. Z powyższej informacji wynika, że monety, które weszły w skład kolekcji Madera po jej opisaniu przez Carla Linge, także zostały znalezione w okolicy Nowej Cerekwi.

Monety rzymskie w zbiorach Gimnazjum Królewsko-Katolickiego w Głubczycach:

Monety złote — Neron (1), znaleziona na granicy Nowej Cerekwi i Księżego Pola.

Monety srebrne — znalezione w okolicach Nowej Cerekwi (110), w tym: 1 uszkodzona Juliusza Cezara, 1 Nerona, 1 Galby, 1 Witeliusza, 1 Wespazjana, 1 Tytusa, 1 Nerwy, 23 Trajana (w tym jedna znaleziona w Głubczycach), 15 Hadriana (w tym jedna znaleziona na polach Suchej Psiny), 6 Antonina Piusa, 3 Marka Aureliusza, 1 Lucjusza Werusa, 8 Kommodusa (w tym jedna złamana), 1 Sabiny, żony Hadriana, 4 monety obu Faustyn (3 Faustyny Starszej i 1 Faustyny Młodszej) oraz 4 monety fałszywe (1 Trajana, 2 Hadriana, 1 Lucjusza Werusa).

Monety brązowe — 29, w tym: 1 Oktawiana, 1 Trajana, 1 Hadriana, 1 Marka Aureliusza, 1 Septymiusza Sewera, 1 Aleksandra Sewera, 1 Galliena, 1 Konstancyjna II i 1 Lucylli znalezione w Rogożanach.

Monety niekompletne — 9 sztuk.

GIMNAZJUM W RACIBORZU

Monety rzymskie gromadziło także Gimnazjum Królewsko-Ewangelickie w Raciborzu, istniejące od 1819 r. Pierwszym jego dyrektorem był wspomniany wyżej dr Carl Linge, urodzony w 1782 r. w Miśni, absolwent filologii klasycznej uniwersytetu w Lipsku¹⁸. To właśnie jemu oraz kolejnemu dyrektorowi — Eduardowi Hänisch, raciborskie gimnazjum zawdzięcza zbiór 99 opisanych monet rzymskich. To dokładnie tyle samo, ile zostało opisanych w katalogu Heinricha, opiekuna zbiorów cieszyńskich. W ukazujących się corocznie sprawozdaniach raciborskiego gimnazjum, redagowanych przez obu dyrektorów, zamieszczano krótkie informacje na temat nabytych okazów muzealnych, w tym także monet rzymskich. Carl Linge napisał ponadto dwa artykuły pt. „Über die in Oberschlesien gefundenen Römischen Münzen”, opublikowane w sprawozdaniach gimnazjalnych w latach 1822 i 1828¹⁹. Drugi artykuł jest poszerze-

¹⁷ Archiwum Działu Archeologii Muzeum w Raciborzu,teczka „Nowa Cerekiew”.

¹⁸ C. L i n g e, *Über die feierliche Eröffnung des Gymnasium zu Ratibor am 2 Juni 1819*, Ratibor 1820, s. 29.

¹⁹ O błędach w przekazie C. Linge patrz w D. Ch o j e c k i, *Dwa powielenia znalezisk monet rzymskich w miejscowości Nowa Cerekiew; pow. Głubczyce w świetle współczesnych badań dziewiętnastowiecznych przekazów Carla Linge — dyrektora Gimnazjum Królewsko-Ewangelickiego w Raciborzu*, *Magazyn Numizmatyczny* nr 33, Częstochowa 2005, s. 111–117.

niem pierwszego, głównie o informacje dotyczące nowych nabytków monet rzymskich przez raciborskie gimnazjum. Zasluga Eduarda Hänischa jest spis i dokładny opis monet rzymskich „De Gymnasii Ratiboriensis Numis Romanis”, należących do raciborskiego gimnazjum, który został zamieszczony w sprawozdaniu gimnazjalnym za 1842 r. Katalog ten napisany został w języku łacińskim, podobnie jak cieszyński spis Heinricha Hänischa. Hänisch opisał 99 monet rzymskich, poczynając od najstarszych, republikańskich, a kończąc na numizmatach z IV w. Monety usystematyzował według grup, przypisując je poszczególnym cesarzom. Poniżej przedstawiam spis monet sporządzony przez Eduarda Hänischa, pomijając ich opis²⁰:

– rodzina Calpurnia, srebrna (1),	– Faustyna Młodsza, srebrne (3), brązowe (3), nieokreślona (1),
– rodzina Claudia, srebrna (1),	– Lucjusz Werus, srebrna (1),
– rodzina Fonteja, srebrna (1),	– Kommodus, brązowa (1),
– Agryppina, żona Germanika, brązowa (1),	– Kryspina, żona Kommodusa, brązowa (1), srebrna (1),
– Kaligula, brązowa (1),	– Dydiusz Julian, brązowa (1),
– Neron, srebrna (1), brązowe (2),	– Septymiusz Sewer, srebrne (2),
– Witeliusz, brązowa (1),	– Filip, srebrna (1), brązowe (3),
– Tytus, srebrna (1), brązowe (2),	– Wabalat, władca Palmyry, syn Zenobii i Odenata, nieokreślone (8),
– Domicjan, srebrna (1), brązowe (3),	– Dioklecjan, brązowe (2),
– Nerwa, brązowa (1),	– Maksymian, brązowe (3),
– Trajan, srebrne (9), brązowe (3),	– Konstancjusz Chlorus, brązowa (1),
– Hadrian, srebrne (8), brązowe (2),	– Sewerus, brązowa (1),
– Antonin Pius, srebrne (7), brązowe (3), nieokreślona (1),	– Konstantyn I, brązowe (5),
– Faustyna Starsza, srebrne (4), brązowa (1),	– Krispus, brązowa (1),
– Marek Aureliusz, srebrne (2), brązowa (1),	– Konstantyn II, brązowa (1),
	– Konstancjusz II, brązowe (2).

W spisie tym podano także numery katalogowe poszczególnych monet. Numery te nie następują kolejno po sobie, co świadczy o tym, iż wykaz sporządzony przez Hänischa opiera się na istniejącym w XIX w., a obecnie zaginionym lub zniszczonym, katalogu monet rzymskich znajdujących się w raciborskim gimnazjum. Prawdopodobnie w katalogu tym zamieszczono monety według ich napływu do kolekcji gimnazjalnej. Oprócz numeru i opisu monety podano tam krótką notatkę na temat metalu, z jakiego ją wykonano i miejsca znalezienia zabytku. Te informacje wykorzystał Hänisch, stąd możemy ustalić miejsce znalezienia niektórych monet. Z katalogu tego dowiadujemy się, że:

- Brąz Nerona i 5 denarów Trajana, 2 denary Hadriana, 2 denary Antonina Piusa, 1 Faustyny Starszej, denar Marka Aureliusza, denar Lucjusz Werusa znalezione zostały w Zakrzowie, niedaleko góry św. Anny, w powiecie krapkowickim²¹.

²⁰ Katalog Hänischa wymaga dokładniejszego omówienia i stanowić może temat oddzielnej rozprawy.

²¹ Konik, *o.c.*, Zakrzów, s. 165, poz. I. Konik nie wymienia surowca, z jakiego wykonano monety; Godłowski, *o.c.*, s. 332, poz. 209 C; Łonak, *o.c.*, s. 257–258. Myli on jednak brąz Nerona z denarem Nerona i denar Marka Aureliusza z denarem Karakalli.

- Denar Domicjana znaleziono na polach wsi Dolna, w powiecie Strzelce Opolskie²².
- Brąz Trajana, denar Hadriana i 2 brązy Faustyny Młodszej pochodzą z miejscowości Bieskau (obecnie część Nowej Cerekwi), w powiecie głubczyckim²³.
- 2 denary Trajana, 2 denary Faustyny Starszej, denar Septymiusza Sewera pochodzą z Nowej Cerekwi, w powiecie głubczyckim²⁴.
- Denar Trajana, denar Antonina Piusa, denar Faustyny Młodszej znaleziono w okolicy Raciborza²⁵.
- Denar Hadriana odkryto w Sławikowie, niedaleko Raciborza²⁶.
- Denar Antonina Piusa znaleziono w Sławięcicach, niedaleko Kędzierzyna-Koźła²⁷.
- Denar Faustyny Młodszej pochodzi z Miedonii (obecnie dzielnica Raciborza)²⁸.
- Brąz Dioklecjana i brąz Konstantyna I znalezione w Legnicy²⁹.

Katalog monet rzymskich raciborskiego gimnazjum odsłania miejsce znalezienia 31 monet spośród 99 będących w zbiorach tej placówki. Skąd pochodzą pozostałe monety, tego w chwili obecnej nie wiemy. Być może odpowiedź na to pytanie przyniosą badania corocznych sprawozdań gimnazjalnych. Możemy jednak przypuszczać, że część kolekcji powstała z zakupów dokonywanych poza granicami Śląska. Świadczy o tym obecność stosunkowo rzadkich okazów, jakimi są monety Wabalata w liczbie 8 sztuk.

PODSUMOWANIE

Porównując sposób nabycia monet rzymskich przez poszczególne gimnazja, zauważamy, że Gimnazjum w Głubczycach otrzymało podarunek od osoby prywatnej w postaci 150 sztuk. Kolekcję głubczyckiego gimnazjum możemy zatem nazwać zbiorem komisarza Madera, który przez wiele lat gromadził te okazy. Wysiętek tamtejszych nauczycieli był więc jednorazowy, choć zaowocował bardzo ciekawym zbiorem. Wszystkie monety pochodziły z okolic Głubczyc, głównie z miejscowości Bieskau (dzisiaj Nowa Cerekiew), a tamtejsze gimnazjum było niejako naturalnym miejscem ich złożenia. Nie mamy informacji o tym, że gimnazjum głubczyckie zgromadziło inne interesujące nas okazy.

Zupełnie inaczej powstawały kolekcje cieszyńska i raciborska. Był to wynik mozolnej, długoletniej pracy zbierackiej osób związanych z gimnazjami. Do zbiorów raciborskich, oprócz monet zakupionych, nie pochodzących z terenów Śląska, trafiło co najmniej 31 monet z tutejszych źródeł. Nauczyciele raciborscy skrzętnie odnoto-

²² Konik, *o.c.*, Dolna, s. 44–45, poz. I; Godłowski, *o.c.*, s. 374, poz. 383 B; Łonak, *o.c.*, s. 65.

²³ Konik, *o.c.*, Nowa Cerekiew, s. 100–101, poz. XI. Konik myli Faustynę Młodszą z Faustyną Starszą; Godłowski, *o.c.*, s. 288, poz. 82/8.

²⁴ Konik, *o.c.*, Nowa Cerekiew, s. 101, poz. XII; Godłowski, *o.c.*, s. 288, poz. 82/9.

²⁵ Konik, *o.c.*, Racibórz, s. 120, poz. I, II; Godłowski, *o.c.*, s. 372, poz. 369A oraz s. 374, poz. 380 A; Łonak wymienia tylko denar Trajana, *o.c.*, s. 170.

²⁶ Konik, *o.c.*, Sławików, s. 130; Godłowski, *o.c.*, s. 373, poz. 376; Łonak, *o.c.*, s. 185.

²⁷ Konik, *o.c.*, Sławięcice, s. 129, poz. I; Godłowski, *o.c.*, s. 317, poz. 184 A; Łonak, *o.c.*, s. 103.

²⁸ Konik, *o.c.*, Racibórz, s. 121, poz. V; Godłowski, *o.c.*, s. 365, poz. 363 A; Łonak, *o.c.*, s. 170.

²⁹ Konik, *o.c.*, Legnica, s. 83, poz. II; Łonak, *o.c.*, s. 124.

wywali miejsca znalezisk³⁰. Niestety, kolekcje raciborska i głubczycka obecnie już nie istnieją.

Znamy pochodzenie wszystkich monet wchodzących w skład kolekcji głubczyckiej i trzeciej części zbiorów raciborskich. Niewiadomego pochodzenia jest zbiór cieszyński. Głębsza jego analiza wskazuje na to, że duża jego część powstała w drodze bardzo starannie dobranych zakupów. Celem nauczycieli cieszyńskich opiekujących się kolekcją szersznikowską było ukazanie różnorodności monet rzymskich występujących na przestrzeni kilkuset lat. Widzimy tu głęboki walor edukacyjny zbioru. Nauczycieli cieszyńskich, w odróżnieniu od raciborskich, nie interesowało miejsce znalezienia monety, lecz jedynie jej wartość kolekcjonerska. Bardzo istotny jest jednak fakt, że monety te nie podzieliły losu większości numizmatów śląskich rozproszonych w latach drugiej wojny światowej i pozostają obecnie w zbiorach Muzeum w Cieszynie, co pozwala na nowo je uporządkować i odtworzyć kolekcję gimnazjalną nie tylko „na papierze”.

Jak zaznaczyłem we wstępie artykułu, istnieje potrzeba przebadania zbiorów numizmatycznych wszystkich wymienionych powyżej gimnazjów. Szczególnie interesujące dla badaczy znalezisk monet rzymskich powinny być kolekcje głubczycka i raciborska, w których monety pochodzące z terenów Śląska stanowią, jeśli nie całe, to olbrzymi odsetek zbiorów. Nie można wykluczyć także, że część zbiorów cieszyńskich stanowią miejscowe znaleziska. Fakt, że opiekunów kolekcji szersznikowskiej nie interesowało pochodzenie monety nie oznacza, że nie mogła ona zostać odkryta na Śląsku. Oprócz starannie dobranych numizmatów w zbiorach cieszyńskich zgromadzono także monety nieokreślone, najczęściej miedziane, dla owej kolekcji mało wartościowe. Być może zostały one nabyte w drodze darów od lokalnej społeczności. Odpowiedź na to pytanie mogą przynieść tylko pogłębione badania archiwalne. W niniejszej pracy problematyka znalezisk monet została potraktowana powierzchownie, bez dogłębnej analizy tematu, który zasługuje na szczegółowe, wielowątkowe badania, osobne dla każdego gimnazjum.

³⁰ Zainteresowania nauczycieli raciborskiego gimnazjum znaleziskami monet rzymskich na Śląsku zostaną szczegółowo omówione w artykule: D. C h o j e c k i, *Funde von römischen Münzen in Oberschlesien angesichts der Berichte des Königlichen Evangelischen Gymnasiums zu Ratibor*, który ukaże się [w:] W. Kaczanowicz (red.), *Rzym antyczny. Pieniądz i polityka*, t. IV, Uniwersytet Śląski.

ROMAN COINS IN THE COLLECTIONS OF THE 19TH CENTURY SECONDARY
HIGHER SCHOOLS IN UPPER SILESIA

(Summary)

At the beginning of the 19th century in Upper Silesia there was no museum yet. Higher secondary schools were the most appropriate public places to deposit the relics of material culture, including Roman coins; lecturers would have used coins as aids in their work with students. This article discusses the collections of Roman coins in three secondary higher schools in Upper Silesia: in Cieszyn (Teschen), Głubczyce (Leobschütz) and Racibórz (Ratibor).

The collection of the higher secondary in Cieszyn is the oldest one, its beginnings dating back to the second half of the 18th century and connected with a Jesuit, Father Leopold Szersznik, who opened a library and museum in the Cieszyn secondary higher school. It housed also Roman coins. The collection grew thanks to the work of successive custodians. In the years 1815–31 Albin Heinrich catalogued the collection which at that time comprised at least 97 Roman coins. His successors Carl Schwarz and Josef Chris added new coins to the collection. The 1871 inventory includes 786 coins. Despite such a large number of collected coins it is not possible to specify the finding places. A thorough analysis of the collection points out that it came into being by means of painstakingly selected purchases. Thus the coins had probably not been found in Silesia. Unfortunately we do not know which finds they came from.

On the other hand we do know the provenience of a large part of about 150 Roman coins (denarii and aurei) in the collection of the Głubczyce secondary higher. Almost all of them come from the collection of commissar Mader, who noted their finding places. Many of them can be associated with Nowa Cerekwia (Bieskau) and the neighbouring localities.

Roman coins had been also collected since 1819 by the Royal-Evangelical Higher Secondary in Racibórz. Owing to the activity of its two headmasters, Carl Linge and Eduard Haenisch, 99 Roman coins found their way to the collection. In case of 32 of them it was possible to specify their finding places: the vicinity of Racibórz, Głubczyce and other localities in Upper Silesia.

Comparing the way Roman coins were purchased by particular schools, one might notice that the Głubczyce Secondary Higher was given a donation by a private person in the form of 150 Roman coins. Thus the collection may be called commissar Mader's. The collections of Cieszyn and Racibórz came into being in a completely different way. This was the result of long and thorough collecting works of people connected with the schools in question. At present the Cieszyn collection is kept in the local museum. Those of Racibórz and Głubczyce do not exist any more.